

S. ALBERT KIVINEN

Sielun olemus

Keväällä 1970 tuli tieto Bertrand Russellin kuolemasta. Helsingin yliopiston opiskelijain yhdistys Dilemma järjesti kokouksen hänen muistokseen. Esitelmän piti akateemikko G. H. von Wright. Esitelmän jälkeen muuan osanottaja kysyi, onko Russellin mukaan ihmisellä sielu, ja onko se kuolematon. G. H. von Wright vastasi, että Russellin mukaan meillä kyllä on jossain mielessä sielu, mutta se ei ole kuolematon. Missä mielessä meillä ”on sielu”?

Sadan vuoden takaa Suomen Filosofisen Yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja Thiodolf Rein selittää meille, missä mielessä voi sanoa meillä olevan sielun. Hän esittää sielutieteen oppikirjansa alussa, että sielutieteen eli psykologian tutkimuskohteena on sielunelämä, varsinkin ihmisen sielunelämä. Aineettoman ja itsenäisen sielu-olion olemassaoloa ei saa kuitenkaan tieteessä olettaa ilman todistusta. Mutta sielutiede onkin sielunelämän eikä sielun tiede:

”Sielunelämällä tarkoitetaan lähinnä kaikkia niitä tosiasioita, joita suorastaan, pelkällä itsetajunnalla, opimme itsessämme tuntemaan kääntäessämme sisällisen huomion omaan itseemme, ja joita jokainen otaksuu olevan muissakin hänen kaltaisissaan olennoissa. Semmoisten tosiasioiden kuin esim. mielikuvien, ilon- ja suruntunteiden, halujen ja päätösten jne. olemista ei millään muotoa voi epäillä – olipa sitten sielu itsenäisenä olentona olemassa tai ei. Vaikka siis sielua aineettomana olentona ei olisikaan olemassa, niin sielutieteellä kuitenkin olisi todellinen esine, nimittäin *juuri nuo sielulliset tosiasiat*.”¹

Thiodolf Rein ennakoi Cambridgen filosofia John Wisdomia, joka vuonna 1934 ilmestyneessä kirjassaan *Problems of Mind and Matter* kuvasi psykologiaa mentaalisisia tosiasioita tutkivaksi tieteeneksi. Mentaalinen tosiasia on tosiasia, että joku on tietoinen (*aware*) jostakin jollakin tavoin tai tuntee jollakin tavalla.² Wisdomin pelinavaus on sielunelämän filosofian kohdalla jännittävämpi ja mielenkiintoisempi kuin höhöiset keskustelut ”ihmiskäsityksistä” tai pohdiskelut siitä, mitä aivoissa tapahtuu. Selvytyden vuoksi sanottakoon, että kiinnostavuudestaan huolimatta filosofinen antropologia ei korvaa sielunelämän filosofiaa vaan edellyttää sitä. *Homo sapiens* ei ole kiinnostava laji siksi, että me satumme (?) kuulumaan siihen vaan siksi, että olemme tällä hetkellä ainoat tuntemamme maailmankaikkeuden persoonat.

Jos mentaalinen tosiasia on sitä, että joku on jostakin tietoinen jollakin tavalla tai tuntee jollakin tavalla, tuo ”joku” on *tajunnan subjekti*. Meillä on kaksi kysymystä: (1) Mitä ovat tajunnan subjektit?

(2) Mitä rakenneosia on läsnä tilanteissa, joissa joku tiedostaa jotakin tai tuntee jollakin tavalla, ja missä suhteissa nuo rakenneosat ovat toisiinsa?

**”Zu den Sachen!
Ihmiskäsityksistä ja
kognitiotieteestä olemme saaneet
kuulla aivan riittävästi.”**

Reinhardt Grossman pohtii teoksessa *The Structure of Mind*, mitä tapahtuu, kun Smith näkee puun. Jos kyseessä ei ole illuusio eikä hallusinaatio, puun täytyy olla paikassa, josta Smith voi nähdä sen. Smithin kehon tai hermojärjestelmän ja puun välillä täytyy vallita monimutkaisia kausaalisuhteita, joista fysiikka ja neurofysiologia voivat kertoa meille yhtä ja toista. Mutta ”minun kannaltani on vähän väliä, mitä terveellä järjellä tai tieteellä on sanottavana näistä suhteista... niin sanottua näkemisen mentaalista aktia ei pidä identifioida minkään edellä mainittujen relaatioiden kanssa.”³

Grossmann johdattaa meidät kysymyksen (2) alakysymykseen. Onko tilanteissa, joissa joku tiedostaa jotakin (oikein tai väärin), erityinen konstituentti, *mentaalinen akti*? Jos on, mihin kategoriaan se kuuluu? Gilbert Rylen teoksessa *The Concept of Mind* esittämä ”kartesiolaisen myytin” kritiikki vetoaa paljolti siihen, että mentaalina episodeina on usein tarkasteltu ilmiöitä, jotka ovat dispoitioita. Tällaista sekoilua on epäilemättä esiintynyt. ”Ymmärtää” ja ”uskoa” ovat normaalikäytössä dispoitionaalisia. Mutta on myös analogisia episodeja: ”oivaltaa” (nyt minä ymmärrän) ja ”vakuuttua” (nyt minä uskon). Episodisten ja dispoitionaalisten termien lisäksi voimme erottaa jälkimmäisistä vielä saavutussanat (*success words*). ”Tietää” on tyypillinen esimerkki. Jos joku tietää, että asiat ovat tietyllä tavalla, niin silloin ne ovat niin. Väärää tietoa ei ole eikä voi olla. On epätosia uskomuksia ja väitteitä ja paikkansapitämätöntä informaatiota.

*

Kirjassaan *Some Main Problems of Philosophy* Moore esittelee terveen järjen (*common sense*) maailmankuvaa. Terve järki ajattelee, että maailmankaikkeudessa on suunnaton määrä aineellisia kappaleita. Mutta aineellisten kappaleiden lisäksi terve järki olettaa, että on suuri määrä mentaalisia akteja. ”Lyhyesti, me uskomme, että meillä ihmisillä on ruumiin lisäksi mieli (*mind*); ja yksi keskeinen asia, mitä tarkoitamme sanoessamme, että meillä on mieli, on nähdäkseni tämä: me suoritamme (*perform*) mentaalisia akteja (*acts of consciousness*).”⁴ Ilmausta ”suorittaa mentaalisia akteja” Moore selittää luettelemalla suuren määrän psykologisia ilmiöitä: me näemme, kuulemme, tunnemme, ajattelemme, kuvittelemme, rakastamme vihaamme ja niin edelleen. Asia, josta olemme kaikkein varmimpia sanoessamme, että meillä on mieli (tai sielu), on Mooren mukaan se seikka, että ”me suoritamme mentaalisia akteja.”⁵

Vuonna 1920 Aristotelian Society järjesti aiheesta *The Character of Cognitive Acts* symposiumin, jossa Moore esitti, että kognitiivisten aktien olemassaolo voidaan todistaa. C. D. Broad huomautti omassa kontribuutiossaan, että ”kognitiivisia akteja” Mooren esittämässä mielessä on epäilemättä olemassa, mutta tämä johtuu siitä, että hän käyttää nimitystä ”kognitiivinen akti” näkemisestä, kuulemisesta ja niin edelleen. Niitä on Broadinkin mielestä varmasti olemassa, mutta hän nimittää niitä ”kognitioiksi” eikä ”kognitiivisiksi akteiksi”.⁶

Broad esittää, että termillä ”kognitiivinen akti” voidaan tarkoittaa ainakin kolmea asiaa. Hän ottaa esimerkiksi tilanteen, joka voidaan ilmaista tavalla ”Minä

näen $x:n$ ”.

(1) Voidaan sanoa, että on olemassa relationaalinen kompleksi *minä-näkeminen-x*. Tällöin (1 a) aktina voidaan pitää koko relationaalista kompleksia. Aktin objekti on sen konstituentti. Tai (1 b) aktina voidaan pitää myös näkemisrelaatiota. Tällöin aktin objekti ei ole sen konstituentti.

(2) Voidaan esittää myös seuraavanlainen analyysi: On olemassa näkemys (*a seeing*, huomata partikulaarinen ilmaus), joka kuuluu minulle ja kohdistuu tähän.⁷

Termi ”näkemys” on Raili Kaupin ehdottama (hän ehdotti kirjessään myös termejä ”kuulumukset” ja ”ajattelemukset”). Moorella on huomautus, joka saattaa tukea tulkintaa (2): ”On nähdäkseni aivan selvää, että toteamus ’Minä näen nyt sen’ on sama kuin toteamus, että minulle kuuluva olio, joka on sen näkemys [*a seeing*], on nyt olemassa.”⁸

Valamiehistön naiset ja herrat, tässä me päädyimme todella syville vesille. Mooren artikkeli on suomennettu Tuomo Ahon toimesta (*Camenes* 14/1994). Olisi toivottavaa, että myös Broadin kontribuutio käännettäisiin ja molemmat julkaistaisiin jossain mielenfilosofian antologiassa, joka keskittyisi Brentanon traditioon. *Zu den Sachen!* Ihmiskäsityksistä ja kognitiotieteestä olemme saaneet kuulla aivan riittävästi.

*

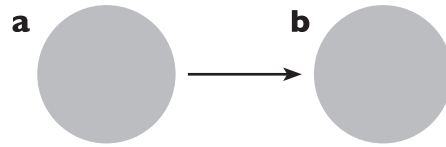
Minun on syytä harjoittaa itsekritiikkiä kirjoitustani ”Mentaalisista akteista ja mentaalisista tapahtumista” kohtaan⁹. Pähkäilin siinä turhan paljon sitä, että päättely ”Minä näen tämän, siis on näkemys, joka kuuluu minulle ja kohdistuu tähän” ei ole predikaattilogiikan sääntöjen mukainen. Ei se olekaan, mutta kysymys on enemmän ontologiasta kuin logiikasta. Mentaaliset aktit ovat esimerkki ilmiöstä, jota olen kutsunut *pleuropolyadisiteetiksi* (suurempi moninaisuus). Onttisen pleuropolyadisiteetin tapauksessa on maailmassa suurempi moninaisuus kuin kielessä. Semanttisen pleuropolyadisiteetin tapauksessa kielessä on suurempi moninaisuus kuin maailmassa. Keskityn edelliseen.

Olkoon *s* määräinen kuvaus, joka viittaa johonkin sukkaan. Lauseissa ”*s* on rikkinäinen” ja ”*s* on eheä” on kummassakin monadinen predikaatti. Näemme helposti, että rikkinäinen ja eheä ovat kontradiktoria predikaatteja: *s* on rikkinäinen, jos se ei ole eheä. Nopea analyysi osoittaa, että ”*s* on rikkinäinen” merkitsee samaa kuin ”on reikä, joka on *s:ssä*” (sivuutamme tapauksen, että *s:ssä* olisi useampi kuin yksi reikä).

Olkoon *h* *s:ssä* oleva reikä. Jos kysymme ”Mikä tekee *s:n* rikkinäiseksi?”, saamme eri kategorioissa erilaisia vastauksia:

- (1) *h*
  - (2) Tosiasia, että *h* on *s:ssä* oleva reikä. (singulaaritosiasi)
  - (3) Tosiasia, että *s:ssä* on reikä. (generelli tosiasia)
- Olen kutsunut näitä *välittäviksi momenteiksi*.

Erik Stenius käytti usein esimerkkinä relationaalisesta tosiasista nuolirelaatiota *aRb*.

Huomautin kerran, että nuolikin voidaan laskea partikulaariksi, jolloin saamme jotain sellaista kuin ”on nuoli, joka lähtee *a*:sta ja tähtää *b*:hen”. Stenius oli hieman hämmästynyt, mutta myönsi, että näinkin voidaan sanoa.

a on nuolisuhteessa *b*:hen: on nuoli, joka lähtee *a*:sta ja tähtää *b*:hen = minä näen tämän: On näkemys, joka kuuluu minulle ja suuntautuu tähän.

Näkemykset ja muut mentaaliset aktit ovat *relationaalisia trooppeja*, ehkä uskottavin esimerkki sellaisista. Nuolirelaation tapauksessa nuoli ei tietysti ole trooppi sen enempää kuin ympyräkään (vai ovatko paperille piirretyt kuvat ehkä trooppeja?)

*

Voimme tässä yhteydessä kirjata Sydney Shoemakerin tunnustuksen. Shoemaker käsittelee jälkikuvan näkemistä ja hylkää monien tieteisuskovaisten tavoin ajatuksen, että jälkikuvat olisivat näkökentässä leijuvia partikulaareja. Hän hylkää myös havaitsemisen akti-objekti -mallin. Hän jatkaa: ”Haluan vain kirjata vakaumukseni, että jos olen erehtynyt ajatellessani, että tämä käsitys [akti-objekti -malli] on väärä sovellettuna jälkikuvien kokemiseen ja vastaavaan, silloin *koko filosofinen establishment on erehtynyt hylätessään havainnon sense-datum -teorian*.”¹⁰

Jos muistamme kysymyksen ”Millaisia konstituentteja esiintyy tilanteissa, joissa joku tiedostaa jotakin?”, huomaamme, että *establishmentin* tarjoamat niinku-niinku-analyysit jäävät puolittiehen. Esimerkiksi Shoemaker sanoo jälkikuvien näkemisestä, että se on vain *niinku näkisi* (*seeming-as-if-one-were-seeing*).¹¹ Jos jostakusta näyttää siltä, kuin hän näkisi edessään jotain punaista, millaisia konstituentteja on sellaisessa tilanteessa?

Englannin kielessä on kolme verbiä, joita käytetään kuvattaessa, miten jotkin asiat näyttävät olevan: *look*, *appear* ja *seem*. Stout oli aikoinaan oikeilla jäljillä kuvattaessa kynttilän liekin näkemistä kahtena. Hän sanoi, että *appear* voi tarkoittaa kahta eri asiaa:

”Me voimme sanoa, että jokin näyttää olevan mitä se ei ole. Tässä merkityksessä *appearing* merkitsee samaa kuin *seeming*. Mutta me emme sano vain, että jokin näyttää [*appears*, ts. *seems*] olevan olemassa, vaan yksinkertaisesti, että se ilmenee. Se siis on todellinen ilmentymä [*apparition*], se on todella annettu kokemuksessa. Tässä merkityksessä mikään ei voi ilmentyä [*appear*], ellei se todella ole ja ole todella sellainen kuin millaisena se ilmenee.”¹²

